

R. BENEDIKT

KULTŪROS MODELIAI

Mokslas apie papročius ¹

Antropologija — tai mokslas apie žmones kaip visuomenines būtybes. Ji domisi tomis gamybos priemonėmis ir fizinėmis savybėmis, tomis konvencijomis ir vertybėmis, kurios vieną bendriją atskiria nuo kitų, priklausančių skirtingai tradicijai.

Antropologija nuo kitų socialinių mokslų skiriasi tuo, kad svetimas visuomenes ji studijuoja taip pat rūpestingai kaip ir sąvą. Todėl jai reikšminga bet kokia vedybų ar dauginimosi socialinė reguliacija. Nesvarbu, ar tai būtų pajūrio dajakų gentis, neturėjusi jokių istorinių ryšių su mūsų civilizacija, ar mes patys. Antropologui mūsų pačių ir Naujosios Gvinėjos gyventojų papročiai yra dvi galimos socialinės schemos, susijusios su ta pačia problema. Ir kiek tyrinėtojas save laiko antropologu, tiek jis nėra linkęs priešpriešinti vieną schemą, kaip geresnę, kitai. Jis domisi žmogaus elgesiu, todėl jam svarbu pažinti ne tik mūsų, bet ir kitų elgesį formuojančią tradiciją. Taigi antropologas domisi plačia papročių gama, randama įvairiose kultūrose. Jo tyrinėjimo objektas — kultūrų kitimo ir išsiskyrimo keliai, įvairios kultūrų saviraiškos formos bei įvairių tautų papročių įtaka individams.

Dabartiniu metu paprotys nėra visuotinės svarbos dalykas. Mums atrodo, kad ypač svarbu tyrinėti vidinius smegenų procesus, o paprotys, kaip mes linkę manyti, — paprasčiausia banalybė. Iš tikrųjų viskas atvirkščiai. Kad ir kur žvelgtume, tradicinis paprotys — tai smulkių elgesio veiksmų visuma, stebinanti labiau negu vieno žmogaus veiklos išraiškos galimybės, nesvarbu, kiek jo elgesys būtų nukrypęs nuo normos. Suprantama, visa tai yra trivialu. Svarbiausia čia yra dominuojantis papročio vaidmuo, o taip pat jo išraiškos įvairovė.

Nėra žmogaus, žvelgiančio į pasaulį „tyromis“ (pristine) akimis. Jo požiūrį riboja nusistovėję papročiai bei mąstymo būdas. Net filosofiniuose ieškojimuose žmogus negali išvengti šių stereotipų. Jau svarbiau-

¹ Versta iš: *Benedict R. Patterns of Culture*.— New York, 1948, p. 1—20. Vertė Vylis Leonavičius.

sios tiesos ir netiesos sąvokos neišvengiamai bus susijusios su įprastais tradiciniais papročiais. Dž. Diujis rimtai teigė, kad santykis tarp papročio, formuojančio individo elgesį, ir būdo, kuriuo jis pats gali veikti tradicinį paprotį, yra analogiškas jo gimtosios kalbos žodyno ir tų jo kūdikystės žodelių, kuriuos šeima įtraukia į savo šneką, santykiui. Rimtos savarankiškai besivystančių socialinių struktūrų (social orders) studijos pavirsta tiksliai ir sausu stebėjimu. Individo gyvenimo istorija — tai pirmiausia prisitaikymas prie tų modelių ir standartų, kuriuos tradiciškai paveldi jo visuomenė. Papročiai formuoja individo patyrimą ir elgesį nuo pat jo gimimo. Nuo tada, kai pradeda kalbėti, jis jau yra mažas savo kultūros kūriny; kol jis užauga ir gali dalyvauti kultūros veikloje, jos įpročiai tampa jo įpročiais, jos įsitikinimais — jo įsitikinimais, jos bejėgiškumas — jo bejėgiškumu. Kiekvienas tam tikroje grupėje gimstantis vaikas perims jos įpročius ir įsitikinimus ir t. t., ir joks kitas vaikas, gimęs kitoje žemės rutulio dalyje, neperims net tūkstantosios jų dalies. Nė viena socialinė problema nėra tiek verta mūsų dėmesio ir pažinimo, kiek papročio vaidmuo. Kol mes nesuvoksime jo dėsnių ir raiškos variantų, tol sudėtingiausi žmonių gyvenimo momentai bus nesuprantami.

Tik priėmus vienus preliminarinius teiginius ir atmetus kitus, papročio studijavimas gali tapti naudingas. Pirmiausia mokslinis tyrimas reikalauja, kad nagrinėjant kuriuos nors reiškinius nebūtų išankstinio nusistatymo kurio nors vieno reiškiniu atžvilgiu. Mažiausiai, ginčytinose srityse, pavyzdžiui, tiriant kaktusus, termitus ar miglynų kilmę, visada būtina grupuoti reikšmingus duomenis ir atkreipti dėmesį į galimus sąlygų ir formų variantus. Galime sakyti, kad tokiu būdu mes išmokome visa tai, ką žinome apie astronomijos dėsnius ar bendruomeninių vabzdžių įpročius. Ir tik studijuodami žmogų, dauguma socialinių mokslų tenkinasi viena lokale variacija — Vakarų civilizacija.

Antropologija nebuvo galima tol, kol skirtumas tarp mūsų ir primityvių tautų, mūsų ir barbarų, mūsų ir pagonių valdė žmonių protus. Iš pradžių reikėjo pasiekti tokį mąstymo lygį, kada mes jau nebesiveržtume priešpriešinti savo įsitikinimus ir kaimynų prietarus. Buvo būtina pripažinti, kad visos šios institucijos, neišskiriant ir mūsų, remiasi tomis pačiomis, sakysime, negamtinėmis (t. y. socialinėmis.— *Vert.*), prielaidomis ir turi būti nagrinėjamos drauge.

XIX a. pirmojoje pusėje šis elementarus antropologijos teiginys negalėjo ateiti į galvą net labiausiai apsišvietusiam Vakarų civilizacijos žmogui. Per visą istoriją žmogus gynė savo unikalumą kaip garbės dalyką. Koperniko laikais pranašumo siekimas aprėpė net žemės rutulį, o XIV a. griežtai buvo atmetama bet kokia mintis apie Žemės subordinaciją Saulės sistemoje. Iki Darvino, nors ir įsitvirtinus požūriui apie heliocentrinę sistemą, žmogus kiek įmanydamas neigė savo kilmę iš gyvūnų, kovojo už dievo duotas nesuvokiamas ypatybės — sielos — unikalumą. Nei argumentacijos nuoseklumo stoka, nei abejonės dėl šios „sielos“

kilmės, nei menkas XIX a. interesas išsaugoti broliškus santykius su kuria nors nutolusia bendrija — nė vienas iš šių faktų negalėjo prilygti tam milžiniškam sąmyšiui, kurį sukėlė evoliucija, nuvainikavusi žmogaus unikalumo sampratą.

Abu šiuos mūšius, gal ne dabar, bet netrukus, teisėtai galėsime laikyti laimėtais. Tačiau kova tik persikėlė į kitą frontą. Dabar mes sutinkame, kad nei Žemės padėtis Saulės sistemoje, nei žmogaus kilmė iš gyvūnų neturi beveik nieko bendra su žmogaus pasiekimų unikalumu. Jeigu atsitiktinai gyvename vienoje iš planetų, egzistuojančių miriaduose saulių sistemų, juo daugiau mums garbės. Visas nevykusiai prisitaikiusias (ill-assorted) žmonių rases evoliucija sieja su gyvūnais, o dėl to akivaizdūs skirtumai tarp mūsų ir jų tik dar labiau išryškėja, ir mūsų institutų unikalumas tik dar labiau krenta į akis. Bet mūsų institutai, mūsų pasiekimai yra unikalūs. Jie yra kitos rūšies negu mažesniųjų rasių ir bet kuria kaina privalo būti išsaugoti. Taigi šiaip, kad ir koks klausimas kiltų: ar imperializmas, ar rasinis nusistatymas, ar krikščionybės ir pagonybės palyginimas, — mes vis dar susirūpinę tik unikalumu. Tačiau ne apskritai žmogaus institutų unikalumu, kuriuo niekas niekada per daug nesirūpina, o savo institucijų ir pasiekimų, savo civilizacijos ypatingumu.

Kaip žinoma, Vakarų civilizacija labiau nei kuri kita lokalinė grupė dėl atsitiktinių istorinių sąlygų plačiausiai pasklido po visą žemės rutulį. Ji įsitvirtino visame pasaulyje, ir mes linkę tikėti, kad žmogaus elgesys visur vienodas ir kad tas vienodumas kitomis sąlygomis nebūtų išsigalėjęs. Net labai primityvios tautos kartais geriau įsisąmonina kultūros savumo vaidmenį negu mes, ir tam yra rimtų priežasčių. Savo kailiu jos gerai patyrė skirtingas kultūras. Jų akyse savą religiją, ekonominę sistemą, vedybinius draudimus išstūmė baltojo žmogaus atneštieji. Jos netenka viena ir perima kita, dažnai net nesąmoningai. Tačiau joms visiškai aišku, kad galimi įvairūs žmonių gyvenimo būdai. Jos linkę kartais pripažinti baltosios rasės pranašumą komercijoje ar karyboje ir labai dažnai tai daro kaip antropologas.

Baltojo patirtis kitokia. Jis niekad nematė pašaliečių. Nebent tai būdavo jau sueuropintas pašalietis. Jeigu baltasis ir keliaudavo po pasaulį, niekada neišeidavo iš savo „kosmopolitinio viešbučio“ ribų. Jis beveik nieko nežino apie kokią nors kitą gyvenimo būdą, išskyrus savąjį. Papročio, požiūrio visuotinumas, kurį jis visur įžiūri, atrodo jam pakankamai įtikinamas ir paslepia nuo jo tą faktą, kad jo požiūris galų gale yra tik istorijos atsitiktinumas. Jis nesusimąstydamas tapatina žmogaus prigimtį su savo kultūros pavyzdžiais.

Tačiau didelis baltosios rasės civilizacijos išplitimas nėra vienintelis istorijoje. Palyginti neseniai Polinezijos kalbų grupė pasklido nuo Ontongo Javos saloje iki Velykų salos, nuo Havajų iki Naujosios Zelandijos, o bantų kalbų gentys — nuo Sacharos į pietinę Afriką. Tačiau abiem atvejais šias tautas laikysime tik žmonių rūšies lokalinės variacijos iš-

plitimu. Vakarų civilizacijos didelį išplitimą sąlygojo susisiektimo priemonių išradimas bei toli siekiantys prekybiniai ryšiai. Visa tai nesunku paaiškinti istoriškai.

Psichologiniai baltųjų žmonių kultūros paplitimo padariniai gerokai pranoko materialinius. Ši pasaulinio masto kultūros difuzija atpalaidavo mus, kaip niekada anksčiau, nuo būtinumo rimtai atsižvelgti į kitų tautų civilizacijas. Mūsų kultūra įgavo milžinišką universalumą, kuri seniai liovėmės aiškinti istoriškai ir kuris, mūsų manymu, yra būtinas ir neišvengiamas. Savo priklausomą padėtį mūsų civilizacijoje aiškiname ekonomine konkurencija, kaip įrodymu, kad tai yra svarbiausias motyvas, vienintelis dalykas, kuriuo gali remtis žmogaus prigimtis. Arba manome, kad mažų vaikų elgesys, formuojamas mūsų civilizacijoje ir registruojamas vaikų poliklinikose, atitinka vaiko psichologiją ar tai, kaip turėtų elgtis žmogaus kūdikis. Panašiai yra ir su etikos ar šeimos organizacijos klausimais. Neišvengiama tai, kad mes giname kiekvieną įprastinę motyvaciją, tapatindami lokalinio elgesio būdus su Žmonijos elgesiu, o savo įpročius su Žmogaus prigimtimi.

Dabartinio žmogaus mąstyme, praktiniame elgesyje ši tezė tapo gyvenimo pamatu. Antra vertus, pasirodo, kad šis reiškinys turi galias šaknis tolimoje praeityje ir yra visuotinai paplitęs tarp primityvių tautų kaip vienas iš ankstyviausių žmonijos skirstymų, t. y. dalijimas į savus ir svetimus. Visos primityvios gentys svetimo kategorija ne tik atskiria individus, nesilaikančius jų moralinio kodekso, bet kartu neigia ir jų priklausymą žmonių rūšiai. Daugelis genčių vardų — zuni, dene, kijova ir kiti, kuriais gentys vadina save, — jų kalba reiškia tiesiog „žmones“. Visi kiti, kurie nepriklauso tai genčiai, yra nežmonės. Ir taip skirstoma nepaisant to fakto, kad kaimyninės gentys turi panašų meną, panašius darbo įrankius, dalyvauja bendroje veikloje, kuri galima dėl nuolatinių abipusių nuolaidų.

Pirmykštis žmogus niekada nematė žmonijos kaip grupės ir niekada nejautė bendrų saitų su kitomis grupėmis. Nuo pat pradžių jis buvo provincialas, apsitvėręs aukšta tvora. Nesvarbu, ar tai lietė žmonos pasirinkimą, ar vadovavimą, pirmiausia reikėjo atskirti, kas yra sava, o kas svetima. Jo grupė ir jo gyvenimo būdas jam buvo vieninteliai.

Taigi dabartiniai žmonės susiskirstė į „išrinktuosius“ ir „pavojingus svetimuosius“, t. y. grupes savo civilizacijoje, susijusias tarpusavyje genetiškai ir kultūriškai lygiai taip kaip ir Australijos dykynių gentys. Pigmėjai turi tas pačias pretenzijas. Toks požiūris pateisintas ilgos istorijos raidos. Vargu ar atsikratysime šio fundamentalaus žmogiško bruožo, tačiau galėtume jau bent pripažinti jo ilgą istoriją ir gajų reikimąsi.

Viena iš tokio požiūrio apraiškų, kurią dažniausiai laiko pirmine ir kildina iš religinio jausmo, o ne iš minėto apibendrinto provincializmo, yra ta nuostata, kuri buvo visuotinai paplitusi Vakarų civilizacijoje, kol į gyvenimą buvo žvelgiama per religijos skraistę. Skirtumą tarp kurios nors uždaros grupės ir kitų žmonių religija traktuoja kaip skirtumą tarp

tikinčiųjų ir eretikų. Tūkstančius metų šios dvi kategorijos neturėjo bendrų sąlyčio taškų. Nei idėjos, nei institutai, kurie buvo vertinami vienur, negaliojo kitur. Kitaip sakant, visi institutai buvo vertinami priešiška, nes priklausė kitoms, nors dažnai ir mažai tesiskiriančioms religijoms. Vienur tai buvo Tikroji tiesa, tikri tikintieji, apreiškimas ir dievas, kitur — mirtina nuodėmė, melas ir blogis. Nebuvo nė kalbos apie priešišku grupių lygybę. Niekas nekėlė klausimo, kaip pasirinkus objektyvia faktų analize suprasti šį svarbų žmonijos reiškinį — religiją?

Skaitydami apie tokias tipiškas religines nuostatas, mes jaučiame pagrįstą pranašumą. Galų gale mes atsikratėme šio absurdo ir religijas ėmėme nagrinėti lyginamuoju metodu. Tačiau turint galvoje panašių nuostatų, pavyzdžiui, rasizmo, paplitimą mūsų civilizacijoje, ne be pagrindo šiek tiek suabejojame: ar tikrai mūsų išmintingas požiūris į religiją reiškia, kad išaugome iš naivaus vaikiškumo? Gal tai paprasčiausiai reiškia, jog religija šiandieniniame gyvenime jau nėra pats svarbiausias mūsų laukas. Realiose savo gyvenimo situacijose esame toli nuo to nešališkumo, kurį pasiekėme religijos atžvilgiu.

Yra ir kita aplinkybė, dėl kurios paprotys buvo imtas rimtai studijuoti pavėluotai ir nelabai ryžtingai. Ir ją sunkiau įveikti negu ką tik minėtą nusistatymą. Visuomenės tyrinėtojai neatkreipė dėmesio į paprotį, nes tai lietė jų pačių mąstymo specifika: tai buvo linzė, be kurios jie iš viso nebūtų galėję matyti. Būtent dėl to, kad paprotys buvo kažkas fundamentalu, jis ir nepateko į sąmoningo dėmesio lauką. Šiame aklume nėra nieko mistiška. Kai mokslininkas savo tyrinėjimams surenka daug medžiagos apie tarptautinį kreditą, mokymosi procesą ar apie narcizizmą, kaip psichoneurozės faktorių, jis — ekonomistas, psichologas ar psichiatras — veikia tik šių duomenų rėmuose. Jis nesiskaito su tuo, kad galimas ir kitoks socialinis planas, pagal kurį šie faktoriai galbūt yra visai kitaip išsidėstę, t. y. jis neatsižvelgia į kultūrinę sąlygotumą. Tikrovės bruožą, kurį jis studijuoja, laiko turinčiu savaime suprantamus ir neišvengiamus pasireiškimus. Jam jie absoliutūs, nes tai duomenys jo darbui. 1930 metų lokales pažiūras jis sutapatina su Žmogaus prigimtimi, o jų aprašymą — su ekonomika ar psichologija apskritai.

Praktiškai tai dažnai neturi reikšmės. Mūsų vaikai turi būti mokomi pagal mūsų pedagoginę tradiciją, ir mokymosi proceso tyrimas mūsų mokyklose yra taipogi svarbus. Lygiai taip pat gūžčiojame, kai aptariamos kitos ekonominės sistemos. Pagaliau mes turime gyventi „mano“ ir „tavo“ rėmuose, kuriuos nustato mūsų pačių kultūra.

Tai tiesa. Be to, mūsų abejingumą dar sustiprina ir tas faktas, kad kultūrų įvairovė geriausiai gali būti tyrinėjama erdviškai išsidėsciusi. O vien riboti istoriniai duomenys neleidžia matyti kultūrų sekos iš laiko perspektyvos. Šios sekos mes negalime nepaisyti, net jeigu to norėtume. Pakanka atsigręžti į praėjusią kartą, kad suvoktume, kokie pakitimai yra įvykę, kartais net pačiame asmeniškiausiame mūsų elgesyje. Iki šiol tokie mėginimai atsigręžti buvo akli dėl aplinkybių, kurias

galime įvertinti tik retrospektyviai. Būtų įmanoma susidaryti protingesnį ir aiškesnį požiūrį, jeigu ne mūsų nenoras pripažinti kultūros pokyčius mums artimuose dalykuose (kol jie mums brukte brukami). Paspriešinimas dažniausiai priklauso nuo to, kad mes nesuprantame kultūros konvencionalumo. Ypač kai išaukštiname tas konvencijas, kurios priklauso mūsų nacijai ir paskutiniajam dešimtmečiui. Net paviršutiniškai susipažinę su kitomis konvencijomis, jų įvairove, galėtume sukurti daug protingesnę socialinę tvarką.

Įvairių kultūrų studijavimas turi ir kitą svarbią reikšmę šiandieniam mąstymui ir elgesiui. Dabartinis gyvenimas verčia daugelį civilizacijų glaudžiai bendradarbiauti, ir pagrindine reakcija į tokią situaciją tapo nacionalizmas bei rasinis snobizmas. Dar niekada nebuvo tokių laikų, kai civilizacijai labiau reikėtų individų, kurie galėtų nuširdžiai, atviromis akimis žvelgti į kultūrą, objektyviai, be baimės ir abipusio kaltinimo matyti kitų tautų sociališkai sąlygojamą elgesį.

Panika svetimšaliui nėra vienintelė šiuolaikinių kontaktų tarp rasijų ir tautų forma. Tradicinė anglosaksiška netolerancija, kaip ir daugelis kitų kultūros bruožų, yra lokalinė ir laikina. Net anglosaksams artima savo krauju ir kultūra ispanų tauta neturi šio bruožo. Ispaniškuose kraštuose rasinis nusistatymas yra kitokio pobūdžio negu ten, kur dominuoja Anglija ar JAV. Ispanų įtakos kraštuose nerasime to nusistatymo prieš kraujo maišymąsi su biologiškai labiau nutolusiomis rasėmis, kuris kartais kyla prieš Airijos katalikus Bostone, prieš italus — pramoniniuose Naujosios Anglijos miestuose, arba azijiečius — Kalifornijoje. Tai senasis skirstymas į tuos, kurie priklauso grupei, ir tuos, kurie yra už jos. Ir jei mėginsime pasiremti šia primityvių tautų tradicija, tai vargu ar galėsime save pateisinti labiau negu laukinės gentys. Mes keliavome, mes didžiuojamės savo mąstymu. Tačiau praradome sugebėjimą suvokti kultūros įpročio reliatyvumą. Mums liko neprieinami ta didžiulė nauda ir tas džiaugsmas, kuriuos būtume galėję patirti bendraudami su tautomis, kurios laikosi kitų normų.

Vienas iš svarbiausių Vakarų civilizacijos poreikių šiandien — pripažinti rasizmo kultūrinį pagrindą. Pastaruoju metu rasiniai prietarai atsigręžę prieš mūsų kraujo brolius airius, o norvegai ir švedai kalba apie tarpusavio priešišumą lyg būtų kito kraujo. Karo metu, kai Prancūzija ir Vokietija kovojo priešingose pusėse, vadinamoji rasinė riba atskyrė Badeną nuo Elzaso, nors pagal fizinę struktūrą jų gyventojai priklauso tai pačiai Alpių subrasei. Laisvo žmonių kilnojimosi ir mišrių vedybų (senovėje labiausiai visuomenės trokštamų elementų) dienomis mes bejėgiškai pamokslaujame apie rasinį grynumą.

Antropologija į tai atsako dvejopai. Pirmasis atsakymas siejasi su kultūros kilme, antrasis — su paveldėjimo prigimtimi. Pirmasis gražina mus į prožmogių visuomenę. Kai kuriose biologinėse struktūrose Gamta išsaugo elementarius bendruomeninio elgesio būdus. Tačiau tai ne žmonių, bet vabzdžių „visuomenės“. Skruzdžių motinėle, perkelta į kitą liz-

da, atgamina kiekvieną dauginimosi elgesio ypatybę, kiekvieną lizdo dalelę. Bendruomeninėje vabzdžių elgsenoje Gamta nepaliko vietos atsitiktinumui. Bendruomeninės struktūros modelį ji patiki motinėls instinktyviam elgesiui. Taip pat mažai tikėtina, kad skruzdžių bendruomenės klasių ar veiklos modelis sugrius, kaip ir tai, kad ji negalės atgaminti čiuptuvėlių formos ar pilvelio struktūros, jeigu skruzdę izoliuosime nuo grupės.

Laimei ar nelaimi, bet žmogus šiuo požiūriu yra visiškai priešingoje padėtyje. Nė viena jo socialinės organizacijos, kalbos, lokalinės religijos dalis nėra saugoma gemalo lastelėje. Ankstesniais metais Europos miškuose buvo randama atsitiktinai pasimetusių ir be žmonių pagalbos išgyvenusių vaikų, kurie visi atrodė tokie panašūs, kad K. Linėjus išskyrė juos į atskirą rūšį *Homo ferus* ir manė, kad tai retai sutinkama nykštukų rūšis. Jis negalėjo suprasti, kad šios pusprotės, abejingos aplinkai, ritmiškai linguojančios pirmyn ir atgal kaip kai kurie žvėrys zoologijos sode, neišlavintais kalbos ir klausos padargais, net pasnuogės nebijančios šalčio, ramiausiai traukiančios bulves iš verdančio vandens būtybės yra pagimdytos žmogaus. Nėra abejonės, kad tai buvo kūdikystėje palikti vaikai. Netekę ryšio su žmonių visuomene, jie kartu prarado galiybę išvystyti savo žmogiškus sugebėjimus ir jų formas.

Mūsų labiau humaniškoje visuomenėje laukinių vaikų nebeaptinkama. Problemų nekyla ir tada, kai kūdikis yra perkeliamas iš vienos kultūros ir rasės į kitą. Rytų kultūros vaikas, patekęs į vakarietišką šeimą, mokosi angliškai, o jo požiūris į jį auklėjančius tėvus yra toks pat kaip ir vaikų, su kuriais jis žaidžia; užaugęs jis renkasi tas pačias profesijas kaip ir jie. Jis perima bruožus tos kultūros, kurioje adaptavosi, o jo tėvų kultūrinės ypatybės netenka jokios reikšmės. Panašiai atsitinka, kai ištisos tautos per dvi kartas atmeta savo tradicinę kultūrą ir perima svetimšalių papročius. Amerikos negrų kultūra šiauriniuose miestuose apytikriai sutampa su tų pačių miestų baltųjų kultūra. Prieš keletą metų buvo tyrinėta Harlemo negrų kultūra. Pasirodė, kad negrai mėgsta lošti iš rytdienos kapitalo apyvartos trijų paskutinių skaitmenų. Pagaliau tai kainuoja mažiau negu analogiškas baltųjų pomėgis žaisti iš paties kapitalo ir yra toks pat nenuspėjamas ir jaudinantis. Tai buvo baltųjų modelio variacija. Taip pat ir kiti Harlemo gyventojų elgesio bruožai yra artimi toms formoms, kurios funkcionuoja baltųjų grupėse.

Sugebėjimas perimti kitos rasės kultūrą buvo akivaizdus nuo pat žmonijos istorijos pradžios. Ir biologinė struktūra netrukdo šiam procesui. Žmogus nėra biologiškai fiksuotas kuriam nors ypatingam elgesio variantui. Didelė socialinių sprendimų įvairovė, pavyzdžiui, vedybose ar amatuose, kurią žmogus pasiekė skirtingose kultūrose, visur vienodai įmanoma tų pačių įgimtų gabumų pagrindu. Kultūra nėra biologiškai perduodama visuma.

Didesnis plastiškumas kompensuoja tai, ko neužtikrina Gamtos duota apsauga. Kad galėtų adaptuotis Šiaurėje, žmogiškasis sutvėrimas per

daugelį kartų neužsiaugino kailio kaip meška, bet mokėsi siūti kailinius ir statyti sniego namą. Visa prožmogio ir žmogaus intelekto istorija leidžia manyti, kad šis plastiškumas buvo dirva, kurioje prasidėjo ir dabar vyksta žmogaus progresas. Mamutų laikais viena paskui kitą atsirasdavo neplastiškos rūšys, peržengdavo savo galimybių ribas ir išmirdavo. Kartu išnykdavo daug biologiškai įtvirtintų bruožų, padedančių prisitaikyti prie aplinkos. Plėsrūnai ir pagaliau aukštesniosios beždžionės ėmė remtis kita, nebiologine, adaptacija — protu, kurio vystymosi pagrindas buvo laipsniškai didėjantis plastiškumas. Kaip dažnai teigiama, galbūt žmogus sunaikins save tuo labai išvystytu protu. Tačiau vargu ar kas galėtų pasiūlyti kitą priemonę, kuri pajėtų grąžinti mus prie bendruomeninių vabzdžių biologinių mechanizmų. Mes neturime pasirinkimo. Kad ir kas būtų — žmogaus kultūra nėra biologiškai perduodama.

Šiuolaikinės politikos loginė išvada: mes negalime savo dvasinių bei kultūrinių pasiekimų patikėti jokioms ypatingoms branduolio plazmoms. Vakarų civilizacijoje skirtingais periodais iškildavo įvairios tautos: semitai, chamitai, Viduržemio baltosios rasės subgrupė ir pagaliau — nordiškoji. Niekas neabejoja civilizacijos kultūros perimamumu, ir nesvarbu, kas tam tikru laiku yra jos tęsėjas. Mes turime pripažinti visas mūsų žmogiškojo paveldėjimo išdavas, tarp kurių viena svarbiausių — nedidelė biologiškai perduodamo elgesio dalis ir milžiniškas kultūrinių procesų vaidmuo perduodant tradiciją.

Kitas antropologijos atsakymas rasiniams puristams susijęs su paveldėjimu. Rasinis puristas yra mitų auka. Nes kas gi yra rasinis paveldėjimas? Mes apytikriai žinome, koks paveldimumas egzistuoja tarp tėvo ir sūnaus. Šeimos linijoje paveldimumas turi svarbią reikšmę. Bet paveldėjimas yra šeimos linijų dalykas. Kitoks paveldėjimas — mitas. Mažuoje ir stabilioje eskimų kaimeliuose „rasinis“ paveldėjimas ir tėvo—vaiko paveldėjimas praktiškai yra tapatūs. Tad čia rasinis paveldėjimas turi prasmę. Bet kai šią sąvoką taikome grupėms, išsibarsčiusioms plačioje teritorijoje, pavyzdžiui, nordiškajai, ji netenka savo realumo. Pirmiausia, kiekvienoje nordiškoje tautoje yra tokių šeimos linijų, kurias galima rasti ir Alpių, ir Viduržemio bendrijose. Kiekvienas Europos gyventojų anatominis tyrimas rodo, kad jie yra susimaišę. Juodų akių, juodų plaukų švedas atstovauja toms šeimų linijoms, kurios dažniausiai sutinkamos Pietuose. Tačiau jis turi būti nagrinėjamas remiantis tuo, ką mes žinome apie kalbamas grupes. Ir šiuo atveju paveldėjimas, kiek jis realiai egzistuoja, yra šeimos linijos, neapsiribojančios vien švedais, rezultatas. Mes nežinome, kaip be maišymosi gali varijuoti fiziniai tipai. Žinome, kad tarpusavio vedybiniai santykiai sukuria lokalinį tipą. Bet tokia situacija vargu ar egzistuoja mūsų kosmopolitinėje baltųjų visuomenėje. Kai „rasinio paveldimumo“ pagrindu yra siekiama suburti arba panašaus ekonominio statuso, arba tose pačiose mokyklose besimokančius, arba tuos pačius savaitraščius skaitančius individus, tada ši kate-

gorija paprastai yra tik kita „mūsų“ ir „ne mūsų“ grupės versija, neturinti nieko bendra su grupės biologiniu homogeniškumu.

Realus žmonių bendravimas yra jų kultūra — bendros jų idėjos ir standartai. Jeigu tauta neieškotų kraujo ryšio bendrumo simbolio ir nekurtų iš jo lozungo, o daugiau dėmesio kreiptų į individus vienijančią kultūrą bei pabrėžtų tos kultūros pagrindinius nuopelnus, pripažintų kitų vertybes, atsirandančias skirtingose kultūrose, tai realistinis mąstymas pakeistų simbolinį. O pastarasis yra pavojingas, nes klaidina.

Kultūros formų pažinimas yra būtinas socialiniam mąstymui. Knygoje ir analizuojama ši problema. Kaip matėme, kūnas arba rasė gali būti atskirti nuo kultūros ir atmesti, išskyrus tuos atvejus, kai rasė dėl tam tikrų priežasčių tampa reikšminga. Svarbiausia, kad nagrinėdami kultūras remtumėmės plačia galimų jų formų įvairove. Tik tada galbūt galėsime atskirti tai, kas žmogaus adaptacijoje sąlygota kultūros, o kas yra bendra ir neišvengiama visai žmonijai. Mes negalime introspektyviai ar stebėdami kurią nors vieną visuomenę nustatyti, koks elgesys yra „instinktyvus“, t. y. organiškai determinuotas. Tam, kad apibrėžtume instinktyvų elgesį, nepakanka parodyti jo automatiškumą. Sąlygiškas refleksas yra lygiai toks pat automatiškas kaip ir besąlygiškas, o kultūriniai refleksai sudaro didesnę gausiai automatizuoto mūsų elgesio dalį.

Taigi diskusijoje apie kultūros formas ir procesus parankiausia yra medžiaga apie tas visuomenes, kurios mažiausiai istoriškai susijusios tarpusavyje ir su mūsų visuomene. Dėl plačių istorinių kontaktų didžiosios civilizacijos išplito milžiniškuose arealuose. Todėl primityvios kultūros dabar yra tie šaltiniai, kurie gali mums pasitarnauti. Tai laboratorija, kurioje galime studijuoti socialinių institutų įvairovę. Daugumoje iš dalies izoliuotų regionų per šimtmečius išsivystė savita kultūra. Tų regionų kultūra teikia mums būtiną informaciją apie gausią žmogaus prisitaikymo įvairovę. Norint suprasti kultūros procesus, būtina remtis šių regionų kritine analize. Tai vienintelė socialinių formų laboratorija, kurią turime ir turėsime.

Ši laboratorija turi ir kitą pranašumą. Čia problemos paprastesnės negu didžiosiose Vakarų civilizacijose. Išradimai, palengvinantys susisiekimą, tarptautinis telegrafas ir telefonas, radijo ryšys, užtikrintas nuolatinis ir platus spausdinto žodžio plitimas, konkuruojančių profesinių grupių, kultūr, klasių vystymasis ir jų standartizacija viso pasaulio mastu pavertė šiuolaikinę civilizaciją per daug sudėtinga adekvaciai analizei, išskyrus tuos atvejus, kai dirbtinai ją suskaidome į smulkesnes dalis. Tačiau šios dalinės analizės taip pat nėra adekvačios, nes neįmanoma kontroliuoti daugelio pašalinių faktorių įtaką. Bet kurios grupės tyrimas apima ir priešingų heterogeninių grupių individus su skirtingais standartais, socialiniais tikslais, šeimyniniais santykiais ir morale. Šių grupių santykiai per daug komplikuoti, kad būtų galima pakankamai detaliai juos įvertinti. O gana paprasta primityvių visuomenių tradicija leidžia apsiriboti atskirų individų žiniomis. Čia grupės elgsena ir moralė yra

formuojama pagal aiškiai apibrėžtą pagrindinį modelį (pattern). Tik šioje paprastoje aplinkoje galima įvertinti įvairių bruožų tarpusavio santykius taip, kaip to negalima padaryti mūsų sudėtingoje ir painioje civilizacijoje.

Nė viena iš minėtų priežasčių, pabrėžiančių primityvių kultūrų reikšmę, neturi nieko bendra su klasikiniu jų panaudojimu. Tai liečia kilmės rekonstrukciją. Anksčiau antropologai stengėsi įvairių kultūrų bruožus išdėstyti pagal evoliucinę seką nuo ankstyviausių formų iki galutinio išsivystymo Vakarų civilizacijoje. Tačiau vargu ar galime teigti, kad nagrinėdami ne savo, o australiečių religiją, ar tirdami ne savo, o irokézų socialinę organizaciją, atskleisime ankstyvųjų žmogaus protėvių religiją ir vedybinius santykius.

Kadangi esame priversti tikėti tuo, jog žmogaus rūšis priklauso vienai giminei, tai iš to išeina, kad visur jis turi vienodai ilgą istoriją. Skirtingai negu civilizuotas žmogus, kai kurios primityvios gentys reliatyviai gali būti laikomos artimesnėmis pirmykštėms elgsenos formoms. Tačiau tik labai reliatyviai, nes šiuo atveju mūsų spėjimai lygiai taip pat gali būti ir klaidingi, ir teisingi. Vargu ar galima kurį nors šiuolaikinį primityvų paprotį laikyti pirminiu žmogaus elgesio tipu. Metodologiškai yra tik vienas būdas, galintis teikti apytikres žinias apie tuos pirmuosius žingsnius. Tai — žmonių visuomenės kai kurių universalių arba beveik universalių bruožų paplitimo studijavimas. Tokių gerai žinomų bruožų yra keletas. Kiekvienas pripažįsta animizmą ir egzogaminį vedybų apribojimą. Žmogaus sielos ir pomirtinio gyvenimo sampratų įvairovė kelia daugiau klausimų. Šiuos beveik universalius tikėjimus teisėtai galime laikyti ypač senais žmogaus išradimais. Tačiau tai nereiškia, kad mes galime laikyti juos biologiškai determinuotais, nes galbūt tai ankstyviausi žmonijos išradimai, jos „kūdikystės“ bruožai, tapę žmonių mąstymo pagrindu. Šiuo atveju jie gali būti lygiai taip pat sociališkai sąlygoti kaip ir bet kuris lokalinis paprotys. Jie jau seniai pasidarė automatizuotu žmogaus elgesiu: jie yra seni ir universalūs. Nepaisant to, šiandien studijuojamų formų negalime tapatinti su pirmykščiais prototipais. Nėra ir būdų, kuriais galima būtų rekonstruoti pirmykštes struktūras, studijuojant jų atmainas. Galima išskirti universalią tikėjimo šerdį ir atskirti nuo jos lokales formas. Tačiau įmanoma ir tai, kad bruožas atsiranda savita lokale forma ir nėra visų pasitaikančių bruožų bendras mažiausias vardiklis.

Kaip tik dėl to primityvių papročių panaudojimas pirmykščių struktūrų kilmei tirti yra spekuliatyvus. Galima pateikti įrodymų bet kokiam norimam kilmei paremti; tie įrodymai vienodai gali neigti ir papildyti vienas kitą. Toks antropologijos duomenų panaudojimo būdas labiau negu bet kuris kitas suponuoja spekuliaciją po spekuliacijos, tačiau nė kiek nepriartina prie dalyko esmės.

Kita vertus, būtinumas remtis primityviomis visuomenėmis socialinių formų tyrime neturi nieko bendra su romantine primityvių tautų poeti-

zavimo dvasia. Heterogeninių standartų ir mašininio sąmyšio eroje vienos ar kitos tautos kultūra įvairiai gali patraukti mūsų dėmesį. Bet tai nėra grįžimas prie idealų, kuriuos primityvios tautos išsaugojo mums tam, kad galėtume išsigydyti nuo mūsų civilizacijos ligų. Romantinis utopizmas, nors kartais ir atrodo patrauklus, etnografiniuose tyrinėjimuose dažniau kliudo, negu padeda.

Kaip minėjome, rūpestingas primityvių visuomenių studijavimas šandien svarbus tuo, kad gauti duomenys leidžia tirti kultūros formas ir procesus. Jie padeda atskirti tai, kas yra specifishka lokaliniam kultūriniam tipams, nuo to, kas yra bendra visai žmonijai. Be to, jie padeda įvertinti ir suprasti milžinišką kultūros sąlygoto elgesio vaidmenį. Kultūra, jos procesai ir funkcijos yra objektas, reikalaujantis kiek įmanoma išsamiau jį aiškinti. Ir vargu ar rasime tyrimui palankesnę dirvą už beraštes visuomenes.